

Marcin Jurek

<https://orcid.org/0000-0002-1096-575X>

Instytut Pamięci Narodowej, Poznań

O potrzebie badań nad partią komunistyczną raz jeszcze. Spostrzeżenia na marginesie edycji źródłowej protokołów posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1945–1956*

Zarys treści: Celem niniejszego artykułu jest omówienie opublikowanych protokołów posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1945–1956. Recenzja edycji źródłowej stanowi punkt wyjścia do refleksji nad zawartymi w owych materiałach informacjami oraz podkreślenia postulatu konieczności ich konfrontowania z dokumentacją Polskiej Partii Robotniczej / Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Abstract: This article aims to discuss the published minutes of the meetings of the Senate of the University of Poznań between 1945 and 1956. The review of the source edition is a starting point for reflection on the information contained in these materials and for emphasising the need to compare them with the documentation of the Polish Workers' Party/the Polish United Workers' Party.

Słowa kluczowe: Uniwersytet Poznański, Senat, Polska Partia Robotnicza, Poznań

Keywords: Poznań University, Senate, Polish Workers' Party, Poznań

Obchodzone w 2019 r. stulecie Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu stało się okazją do zintensyfikowania badań naukowych nad dziejami szkolnictwa wyższego w stolicy Wielkopolski. Pokłosem zakrojonych na szeroką skalę obchodów, co wcale nieczęste, były także wartościowe wydawnictwa. Opublikowano wówczas syntezę dziejów uniwersytetu lat okupacji niemieckiej¹, okresu

* *Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1945–1955 oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1956*, t. 4: 19 III 1945 – 9 VI 1956, wyd. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2024, ss. 1080.

¹ M. Franz, T. Janicki, A. Magowska, *Uniwersytet w czasie wojny 1939–1945*, Poznań 2019.

powojennego², monografie uczelni wchodzących w przeszłości w skład Uniwersytetu Poznańskiego³ czy rozmaite studia bądź zestawienia poświęcone węższej tematyce⁴. Istotnym elementem owych przedsięwzięć wydawniczych było przygotowanie trzech tomów edycji źródłowej protokołów posiedzeń Senatu UP w dwudziestolecu międzywojennym⁵. Idąc niejako za ciosem, opracowano także dokumentację pozostawioną przez to gremium w latach 1945–1956 (dla porządku dodajmy, że w grudniu 1955 r. patronem poznańskiego uniwersytetu został Adam Mickiewicz).

Monumentalne wydawnictwo źródłowe przygotowały Anna Domalanus (dyrektor Archiwum UAM), prof. Irena Mamczak-Gadkowska (Zakład Archiwistyki Wydziału Historii UAM) oraz dr Monika Sak (zatrudniona w Archiwum UAM). W liczącym nieco ponad tysiąc stron dziele zamieszczono w całości 255 dokumentów. Oryginały zdecydowanej większości z nich pozostają zdeponowane w zasobie Archiwum UAM, nieliczne natomiast w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu (wywodzącego się z Wydziału Lekarskiego UP). Warto podkreślić, że Autorki weryfikowały kompletność zachowanej dokumentacji poprzez porównanie z odpisami przechowywanymi w Archiwum Akt Nowych. Publikowane dokumenty poprzedzono merytorycznym wstępem, a właściwą edycję opatrzone przypisami biograficznymi, przygotowanymi przeważnie w oparciu o imponującą kwerendę w Archiwum UAM. Przyjęto przy tym racjonalną zasadę umieszczania jedynie odsyłaczy do biografów zamieszczonych już w poprzednich tomach protokołów posiedzeń Senatu UP. Całość zaopatrzone w indeks osobowy, wykaz skrótów oraz bibliografię.

Trudno jednak oprzeć się wrażeniu, że przynajmniej część przypisów biograficznych jest nazbyt obszerna. Nie tyle chodzi jednak o same życiorysy, co w przypadku mniej znanych postaci ma niebagatelne znaczenie, ale o obfite przytaczanie źródeł publikowanych informacji. Dla przykładu, dane biograficzne Henryka Łowmiańskiego stanowią około jednej czwartej poświęconej mu notki, podczas gdy pozostałą jej część wypełniają różnego rodzaju sygnatury archiwalne

² *Dzieje Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1945–2019*, red. S. Jankowiak, T. Schramm, Poznań 2019.

³ T. Jurek, M. Łuczak, I. Wyszowska, *Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu w latach 1950–2019*, Poznań 2019; *Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu w latach 1950–2019. Historia i luminarze nauki*, red. M. Musielak, Poznań 2019.

⁴ M. Michalski, *Miejsce Uniwersytetu. Infrastruktura uniwersytecka w przestrzeni miejskiej Poznania i okolic (1919–2019)*, Poznań 2019; *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019; M. Król, *Memoria Universitatis. Upamiętnienia uczonych poznańskiego Uniwersytetu w latach 1919–2019*, Poznań 2021.

⁵ *Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 1: 19 VI 1919 – 17 VII 1925, wyd. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań 2019; *Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 2: 4 IX 1925 – 7 VII 1931, wyd. eadem, Poznań 2020; *Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 3: 11 IX 1931 – 21 IX 1939, wyd. eadem, Poznań 2021.

czy odnośniki bibliograficzne (s. 17). Podobne proporcje znajdziemy wielokrotnie, chociażby w przypadku Stanisława Szczotki (s. 65), Adolfa Chybińskiego (s. 87–88), Zygmunta Czernego (s. 116), Kazimierza Ajdukiewicza (s. 134–135) czy Gerarda Labudy (s. 170). Na potrzeby publikacji źródłowej tak szczegółowe zestawienia nie były chyba potrzebne, a przez to pęcznią i tak obszerne już przypisy. Jednocześnie niezrozumiała pozostaje informacja o „braku danych” na temat Marii Kamińskiej (s. 58). Sprawa wygłoszonego przez nią 22 lipca 1945 r. przemówienia, w którym publicznie zaatakowała ona Senat UP oraz studentów za „niewłaściwą” postawę polityczną, była bardzo głośna i opisywana w literaturze. Ówczesna I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PPR w Poznaniu nie jest też postacią anonimową⁶.

W niektórych fragmentach brakuje natomiast choć krótkich przypisów rzeczowych, przez co wiele wzmiankowanych w opublikowanych dokumentach wydarzeń dla mniej zorientowanego czytelnika pozostaje niejasnych. Jako przykład można wskazać sprawę zabójstwa poznańskiej licealistki Hanny Kaźmierczak w styczniu 1946 r. W protokole przeczytamy jedynie o obawach władz uniwersyteckich, aby manifestacyjny pogrzeb ofiary nie doprowadził do „niepożądanych wykroczeń”, dlatego też zdecydowano się zamieścić w prasie komunikat nakazujący ostrożność i pozostawienie osądzenia „tego tragicznego wypadku kompetentnym władzom” (s. 132). Wówczas jasny pozostawał kontekst, że o morderstwo powszechnie obwiniano stacjonujących w Poznaniu żołnierzy Armii Czerwonej. Według raportu Urzędu Bezpieczeństwa, w którym dziewczynę nazywano Anną Kaźmierczak, oburzeni studenci i uczniowie kolportowali ulotki zawierające akcenty jawnie „antyradzieckie”. Aby nie dopuścić do eskalacji gniewnych nastrojów, funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa prowadzili obserwację kostnicy, domu zamordowanej, gimnazjum, do którego uczęszczała, gmachu uniwersytetu, a nawet dokonano kilku zatrzymań. Pogrzeb zgromadził około 2500 osób, jednak nic nie zakłóciło jego przebiegu⁷.

Natomiast w październiku 1948 r. Senat UP odniósł się do „zajść w kieleckim”. Uchwalona deklaracja stwierdzała, że pracująca w tym rejonie Polski grupa poznańskich studentów oraz asystentów padła „ofiara bestialskiego napadu ze strony uwiedzionego i sfanatyzowanego tłumu. Zbrodnia ta zrodzić się mogła tylko w atmosferze zdziczenia moralnego i ciemnoty”. Wyrażano współczucie ofiarom, potępiając zarazem „fizycznych i moralnych sprawców” zdarzenia

⁶ T. Monasterska, *Kamińska Maria*, w: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, Warszawa 1992, s. 73–75. Obszerny biogram w oparciu o najnowszy stan badań zob. M. Jurek, *Kamińska Maria*, w: *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956)*, t. 4, red. W. Bagiński, M. Dźwigał, Warszawa 2023, s. 380–413.

⁷ AIPN Poznań, 06/68/5, Raport specjalny Wydziału V WUBP w Poznaniu z 28 I 1946 r., k. 6. Zob. też M. Kościuszko, *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945–1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*, Poznań–Warszawa 2023, s. 169.

(s. 358–360). W tak zawoalowany sposób opisywano zajścia, do których doszło w Kamieńsku oraz Gorzkowicach na terenie powiatu piotrkowskiego pod koniec września 1948 r. Przeciwko studentom przebywającym na zorganizowanym przez Ministerstwo Kultury i Sztuki obozie w Sulejowie miejscowi „spekulanci” oraz „handlarze” mieli podburzyć okoliczną ludność, przekonując, iż przyjezdni należą do sekty profanującej „przedmioty kultu religijnego”. W efekcie doszło do napaści i pobicia młodych ludzi, prasa zaś informowała o rozpętaniu „dzikich ekscesów, przypominających najmroczniejsze czasy średniowiecza”. Całość stanowiła przy tym pretekst do ataku na Kościół katolicki: „Księża, mimo iż wiedzieli, w jakim charakterze młodzież przebywa na terenie ich parafii, podsycali szerzone plotki, tolerowali, a nawet podniecali ekscesy, odmawiając wszelkiej ingerencji”⁸. O charakterze zarządzanego odgórnie propagandowego rytuału może świadczyć uchwalona niebawem rezolucja wielkopolskiego Związku Młodzieży Polskiej⁹.

Jeszcze innym przykładem jedno z posiedzeń Senatu UP w marcu 1953 r. w całości poświęcone kwestii „incydentu” spowodowanego przez ks. prof. Szczęsnego Dettloffa (s. 610–611). Udzielony bowiem przez tego uczonego w prywatnej rozmowie komentarz na temat śmierci Józefa Stalina stał się przyczyną rozpętania nagonki, która, przy wydatnym udziale Komitetu Uczelnianego PZPR, doprowadziła do potępienia oraz dyscyplinarnego zwolnienia z pracy ojca poznańskiej historii sztuki. Przed konsekwencjami karnymi uchronił go jedynie zaawansowany wiek – ks. Dettloff miał wówczas 75 lat. W przypisie znalazł się wprawdzie odnośnik do zamieszczonego w Internecie popularyzatorskiego wykładu, jednak rzecz doczekała się naukowego opracowania¹⁰.

Te drobne mankamenty w żadnym wypadku nie przesłaniają wagi omawianej publikacji. Lektura protokołów posiedzeń Senatu UP skłania natomiast do refleksji nad informacjami w nich zawartymi oraz ich wartością poznawczą dla historyka. Z pewnością stanowią one nieocenione źródło do badań nad strukturą organizacyjną uniwersytetu, nadawanym jego pracownikom stopniom naukowym (czy szeroko rozumianą polityką personalną), a także bazą materialną (budynki, parcele, sprzęt) czy sytuacją bytową kadry naukowej oraz studentów¹¹. Dokumentacja władz uniwersyteckich zawiera przy tym zaskakująco niewiele akcentów

⁸ *Średniowieczne ekscesy pod Piotrkowem*, „Głos Wielkopolski” 4 X 1948, nr 273; *Podburzony przez prowokatorów sfanatyzowany tłum napadł na studentów*, „Życie Warszawy” 2 X 1948, nr 272.

⁹ „Aktyw ZMP woj. poznańskiego postanawia wzmóc działalność organizacji na odcinku wiejskim, z większą niż dotychczas bezwzględnością zwalczać wyzyskiwaczy i wszelkie elementy pasożytnicze oraz przeprowadzić energiczną walkę ideologiczną z organizacjami klerykalnymi, jako ośrodkami reakcji politycznej i wstecznicwa kulturalnego”, *Młodzież wielkopolska wybiera drogę do socjalizmu*, „Głos Wielkopolski” 13 X 1948, nr 282.

¹⁰ P. Grzelczak, *Sprawa ks. Szczęsnego Dettloffa*. UAM 1953, „Artium Quaestiones” t. 22, 2011, s. 79–99.

¹¹ M. Sak, *Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Organizacja, działalność, zasób*, Poznań 2019, s. 233.

dotyczących bieżącej polityki, nawet jeśli dotykała ona bezpośrednio społeczności akademickiej. Milczy ona chociażby na temat pacyfikacji protestu poznańskich studentów w maju 1946 r. Aluzyjne odniesienia do tych głośnych wydarzeń znalazły się dopiero w uchwalonej w 1949 r. odezwie, w której informowano, iż 3 maja zajęcia będą odbywać się w normalnym trybie, przestrzegając zarazem młodzież, aby nie dała się sprowokować „elementom wicherzycielskim”. Usiłującym mimo to zakłócić przebieg rocznicy grożono „poważnymi konsekwencjami, na które narażają sami siebie i swych kolegów. Wicherzycieli władze akademickie nie wezmą w obronę” (s. 389). Jeszcze bardziej wymowna wydaje się sprawa zabójstwa aktywisty Związku Walki Młodych Jana Stachowiaka w styczniu 1947 r., co stało się pretekstem do zmasowanego ataku na niezależne harcerstwo oraz sygnałem do rozpoczęcia ofensywy ideologicznej w szkolnictwie. Choć w opublikowanych protokołach nie ma na ten temat śladu, to na łamach lokalnej oraz ogólnopolskiej prasy propagowano jednoznaczny komunikat: „Senat Akademicki Uniwersytetu Poznańskiego przyłącza się z całą powagą do głosu organizacji kulturalnych i społecznych, potępiających wszelkie akty gwałtu i podburzeń do niemoralnych sposobów walki w życiu publicznym. Pragniemy Polski wielkiej, wolnej, sprawiedliwej dla wszystkich warstw społecznych, zapewniającej wszystkim obywatelom równe prawa, ale też wymagającej od wszystkich przestrzegania prawa i karności w ścisłym wypełnianiu obowiązków, jakie na każdego nakłada Państwo. Nie idzie się do niej drogą nielegalnych, podziemnych organizacji, w których marnują się bezcelowo siły społeczeństwa, wypaczają charaktery i tworzy się podłoże anarchii i zbrodni”¹². Stanowisko władz uniwersyteckich powstało z pewnością wskutek silnej presji ze strony komunistów, trudno jednak dociec, dlaczego nie zachował się stosowny dokument lub w ogóle takowego nie sporządzono.

Znamienny pozostaje również fakt, że na kartach protokołów posiedzeń Senatu UP właściwie nieobecna pozostaje partia komunistyczna – zarówno jej powoli rozrastające się struktury na samym uniwersytecie, jak i władze wojewódzkie oraz miejskie. Wzmianki na jej temat pojawiają się raptem incydentalnie, czego namacalne potwierdzenie stanowi brak „PPR” w zamieszczonym w publikacji wykazie skrótów. Zawarte we wstępie ogólnikowe sformułowania o niełatwej sytuacji politycznej w latach powojennych i marginalne zasygnalizowanie roli partii wynikają zapewne z niemal zupełnego braku badań na ten temat. Gwoli ścisłości odnotujmy jednak, że nie przywołano w ogóle zarysu funkcjonowania na UP Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR¹³, natomiast w biogramach m.in. Władysława Markiewicza (s. 523), Zdzisława Kępińskiego (s. 558–559), Zdzisława

¹² *Uniwersytet potępia zbrodnie*, „Głos Wielkopolski” 1 II 1947, nr 31. Por. *Rektor i Senat Uniwersytetu Poznańskiego potępiają morderców Stachowiaka*, „Głos Ludu” 2 II 1947, nr 31.

¹³ E. Mania, *Znaczenie POP PZPR w procesie sowietyzacji uczelni (1948–1956). Przypadek Uniwersytetu Poznańskiego*, w: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2011. Referaty*, red. P. Gasztold-Seń, Ł. Kamiński, Warszawa 2012, s. 19–30.

Wroniaka (s. 566) czy Stanisława Kubiaka (s. 778) zabrakło informacji o ich zaangażowaniu partyjnym.

Specyfika źródła nie może naturalnie stanowić kierowanego w stronę Wydawczyń zarzutu. Trzeba jednak podkreślić, że akta partyjne (uzupełniane o materiały proveniencji aparatu bezpieczeństwa) w znacznej mierze wypełniają luki w dokumentacji własnej uniwersytetu, wspominają też o sprawach, które z różnych względów nie zostały tam zaprotokołowane. Wśród wielu przykładów można wskazać na niechętnie przyjęcie przez większość profesury nowych zasad regulujących rekrutację na studia, w myśl których, prócz wyników matur, uwzględniano także pochodzenie „klasowe” oraz aktywność społeczno-polityczną kandydatów. Szczególnie bojową postawę wykazywał historyk prof. Adam Skałkowski. Wyrażana przez niego dosadnie krytyka nowej procedury doprowadziła podczas posiedzenia Senatu UP 17 czerwca 1948 r. do publicznej scysji z prof. Bolesławem Kuryłowiczem, który pozostawał gorącym orędownikiem wprowadzonych zmian¹⁴. W zachowanej dokumentacji nie ma jednak śladu po burzliwej wymianie argumentów (s. 333–336). Podobnie jest w przypadku sprawozdania z rekrutacji na „rok wstępny”, składanego latem 1948 r. przez prof. Jana Sajdaka. Wspomniano o tym lakonicznie na posiedzeniu Senatu UP (s. 341), ale dopiero partyjne materiały naświetlają szerszy kontekst sprawy. Podczas naboru studentów prof. Sajdak nie oponował przeciw przyjmowaniu młodzieży „demokratycznej”, jednakże w kwestii eliminowania „czynników niepożądanych” działacze PPR musieli już stoczyć z nim prawdziwą batalię¹⁵. Również pozornie apolityczna kwestia odbudowy częściowo zniszczonego budynku Collegium Anatomicum Wydziału Lekarskiego dzięki archiwom partyjnym zyskuje dość nieoczekiwany wymiar. Senat UP omawiał sprawę w ogólnych zarysach (m.in. s. 238, 315), priorytetowo natomiast podchodziła do niej partia i aktywnie zabiegający w jej imieniu o pozyskanie niezbędnych funduszy prof. Stefan Różycki. Władze uniwersyteckie celowo grały na zwłokę, doskonale zdając sobie sprawę z rosnących wpływów komunistycznych na Wydziale Lekarskim; dodajmy też, że w rzeczonym Collegium w maju 1947 r. z wielką pompą otwarto świetlicę „młodzieży demokratycznej”. Impas przełamała dopiero bezpośrednia interwencja partii. Poznańskie kierownictwo PPR w piśmie do centrali argumentowało: „Idzie naszym zdaniem o to, aby poprzez zatrzymanie odbudowy «czerwonego» Collegium Anatomicum osłabić pozycję naszej partii na terenie UP. Powszechnie bowiem wiadomo, że inicjatorem i duszą odbudowy Collegium Anatomicum są profesorowie naszej partii”¹⁶.

¹⁴ AIPN Poznań, 06/68/20/1, Raport Sekcji VI Wydziału V WUBP w Poznaniu dot. Uniwersytetu Poznańskiego krypt. „Wiri” za okres 1–30 VI 1948, k. 149.

¹⁵ AP Poznań, Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Poznaniu, 9, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury KM PPR w Poznaniu za wrzesień 1948 r., k. 116.

¹⁶ AP Poznań, KW PPR w Poznaniu, 77, Pismo II sekretarza KW PPR w Poznaniu do KC PPR z 9 III 1948 r., k. 17.

W analogiczny sposób zalegalizowano też działalność Akademickiego Związku Walki Młodych „Życie” w kwietniu 1947 r. (s. 259). Władze uniwersyteckie nie kwapiły się z formalnym umocowaniem komunistycznej młodzieżówki, nastąpiło to dopiero po sfałszowanych wyborach do Sejmu Ustawodawczego, wskutek nacisków ze strony Ministerstwa Oświaty¹⁷.

Dokumentacja partyjna odsłania także kulisy rzeczywistego procesu decyzyjnego. Wierząc senackie protokoły, można bowiem ulec złudzeniu zasadniczej autonomii władz uniwersyteckich, na których kompetencje nie miała zakusów PPR/PZPR, a jej wpływ na życie akademii pozostawał minimalny. Choć większość poznańskiej profesury uchodziła za zdecydowanie „reakcyjną” i co najmniej z rezerwą odnosiła się do powojennych realiów, przez co teren Uniwersytetu Poznańskiego był postrzegany przez komunistów jako wyjątkowo trudny, to nieliczni uczeni zaangażowani w działalność partyjną uzyskali całkowicie nieproporcjonalny do własnej liczebności wpływ na funkcjonowanie uniwersytetu. Mowa przede wszystkim o kilkusobowym początkowo Kole Profesorów, następnie liczącym kilkunastu członków Kole Pracowników Naukowych Szkół Wyższych (na którego inauguracyjnym posiedzeniu uchwalono zawstydzającą w swej czolobitności rezolucję – manifest ideowy działaczy PPR na UP¹⁸), a wreszcie Komitet Akademicki i ostatecznie Komitet Uczelniany. Ten ostatni, po wliczeniu wszystkich pracowników uniwersytetu oraz członków młodzieżówki, zrzeszał około 280 osób.

Dzięki kreowanej oddolnie presji oraz naciskom zewnętrznych instancji rychło zaczęto odnosić pierwsze sukcesy. Nie tylko zdołano opanować organizację studenckie, wśród których szczególnie stowarzyszenie Bratniej Pomocy dawało poręczne narzędzie kontroli poprzez możliwość przyznawania stypendiów czy miejsc w domach akademickich, ale uzyskano też decydujący wpływ na rekrutację studentów – zarówno odnośnie do przyjmowania kandydatów o odpowiednim profilu politycznym, jak i utracania osób niepożądanych¹⁹. Kluczowy pozostawał wszakże wpływ na obsadę personalną najwyższych władz uniwersyteckich (kierowników katedr, dziekanów wydziałów oraz prorektorów czy samego rektora). Ramy prawne stwarzał ku temu uchwalony w październiku 1947 r. dekret o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego, w myśl którego rektorów oraz prorektorów mianowało Ministerstwo Oświaty. Fasada formalnej procedury skrywała rzeczywistą rolę partii i sekundującej jej części profesury. W Poznaniu pierwszy przegląd kadr uniwersyteckich przeprowadzono w listopadzie 1947 r. Na naradzie

¹⁷ AAN, KC PPR, 295/XVII/36, Pismo Ministerstwa Oświaty do Wydziału Oświaty i Kultury KC PPR z 21 V 1947 r., k. 240.

¹⁸ AAN, KC PPR, 295/XVII/59, Rezolucja pracowników naukowych szkół wyższych, członków PPR, powzięta na zebraniu inauguracyjnym Koła Partyjnego z 24 III 1948 r., k. 304–305.

¹⁹ S. Jankowiak, *Rekrutacja na studia wyższe w początkach stalinizmu na przykładzie województwa poznańskiego*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” t. 6, 2019, s. 53–71.

członków Koła Profesorów, działaczy Komitetu Miejskiego PPR w Poznaniu oraz przedstawicieli resortu oświaty – po długiej dyskusji – „został rozpracowany cały materiał dotyczący wykładowców na wszystkich wydziałach UP”. Przedstawiono sylwetki uczonych, którzy „po szczegółowym zbadaniu ich opinii powinni być przeniesieni w stan spoczynku, względnie przeniesieni na inne uczelnie, ze względu na ich destrukcyjną działalność na tutejszym terenie”; powołano także komisję z zadaniem „gruntownego i szczegółowego rozpracowania całego terenu UP pod względem politycznym i naukowym”. Podkreślano przy tym jej ściśle tajny charakter oraz konieczność comiesięcznego raportowania o wynikach prac do KC PPR²⁰.

Kolejnym krokiem zmierzającym do „uporządkowania” polityki personalnej na uniwersytetach było powołanie „szóstek” profesorskich, skupiających uczonych rekomendowanych przez PPR oraz PPS. Do zadań owych gremiów należało przygotowanie zestawień personalnych pracowników naukowych, aby w oparciu o zebrane informacje przeprowadzić wybory do władz szkół wyższych w całej Polsce. W Poznaniu prace „szóstki” rozpoczęły się w marcu 1948 r., a latem przedstawiono ostateczne propozycje. Stanowisko rektora sugerowano powierzyć prof. Kazimierzowi Ajdukiewiczowi (nawiasem mówiąc, decyzję w tej sprawie podjęto jeszcze w listopadzie poprzedniego roku²¹), funkcję prorektora miał zaś objąć prof. Kuryłowicz, który oficjalnie pozostając członkiem PPS, w praktyce występował niczym najbardziej oddany peperowiec. Przestrzegano również, aby pod żadnym pozorem nie dopuścić do wyboru uważanego za „reakcyjnego” mediewisty, prof. Kazimierza Tymienieckiego, na fotel dziekana Wydziału Humanistycznego. W partyjnej optyce ów wydział oceniano zresztą niezwykle krytycznie, stwierdzając, że pomimo formalnej lojalności jego pracowników – „bazować w żadnym wypadku na nich nie wolno. Należałoby stopniowo, dość radykalnie w tym roku zacząć przebudowywać. Należy pilnować, aby rady wydziałowe przyjmowały ludzi pożądaných naukowo i pewnych politycznie”. Z kolei na Wydziale Prawno-Ekonomicznym szansa na zmianę istniejącego układu sił upatrywano w zwiększeniu liczby etatów lub zatrudnianiu asystentów o „właściwym” pochodzeniu i „demokratycznych” przekonaniach. Jednoznacznie wskazywano przy tym naukowców mogących liczyć na poparcie PPR, tych przeznaczonych do skierowania na wcześniejszą emeryturę bądź pozbawienia kierownictwa katedry, a także grupę, której postawie należało bacznie się przyglądać²². Nie trzeba dodawać, że wysunięte „propozycje” niemal całkowicie odpowiadały późniejszym oficjalnym nominacjom.

²⁰ AAN, KC PPR, 295/XVII/36, Pismo Wydziału Oświaty i Kultury KM PPR w Poznaniu do Wydziału Oświaty i Kultury KC PPR z 18 XI 1947 r., k. 320.

²¹ AP Poznań, Komitet Dzielnicowy PPR Poznań Jeżyce, 14, Protokół z zebrania Koła Profesorów PPR UP z 12 II 1948 r., k. 3.

²² AP Poznań, KW PPR w Poznaniu, 181, Protokół posiedzenia Międzypartyjnej Komisji Kadr PPR i PPS dla spraw szkół wyższych z 24 VIII 1948 r., k. 57–63.

Już w pierwszych latach powojennych wypracowano zatem mechanizmy, które w bardziej drastycznej formie współkształtowały czarną noc stalinizmu w polskiej nauce.

Protokoły posiedzeń Senatu UP, podobnie jak każde źródło historyczne, posiadają swoją specyfikę oraz pewne ograniczenia. Trudno przecenić ich wartość dla zgłębiania historii akademii, jednak w ówczesnym systemie politycznym to PPR/PZPR pozostawała obejmującą niemal wszystkie dziedziny życia, najważniejszą instancją władzy, dlatego też nieodzowne wydaje się konfrontowanie dokumentacji własnej uniwersytetu z tą wytworzoną przez partię oraz aparat bezpieczeństwa. Nigdy dość powtarzania tego postulatu, tym bardziej że nadal nie powstała synteza dziejów partii²³. Opierając się na konkretnych przykładach, stanowiących wycinek własnych badań nad działalnością PPR na Uniwersytecie Poznańskim²⁴, usiłowałem wyjść mu naprzeciw, wskazując nie tylko na przydatność, ale wręcz konieczność pogłębionych studiów nad partią komunistyczną, aby zaprezentować wieloaspektowy i możliwie zbliżony do rzeczywistości obraz funkcjonowania szkolnictwa wyższego w Polsce Ludowej²⁵. Dla przyszłego autora monografii dziejów poznańskiej *Alma Mater* omawiana publikacja źródłowa będzie z pewnością nader użytecznym źródłem pierwszej potrzeby. Nie powinien on jednak na niej poprzestać.

On the Need for Research into the Communist Party Again: Observations on the Source Edition of the Minutes of the Senate Meetings at the University of Poznań from 1945 to 1956 (Summary)

The centenary of Adam Mickiewicz University in Poznań resulted, among other things, in the publication of the minutes of the Senate of the University of Poznań (UP) from the interwar period (the Second Polish Republic) and for the years 1945–1956. The article discusses the last volume of this source edition, which covers the post-war era. The review serves as a starting point for broader reflection on the information contained therein and its usefulness in scientific research. By comparing the published minutes with Polish Workers' Party/the Polish United Workers' Party archival materials, an attempt was made to highlight the limitations inherent in official university documentation and, conversely, to underscore the wide range of possibilities offered by party archives. The assessment of whether to publish the minutes of the UP Senate meetings is accompanied by a call for more in-depth research on the Communist Party, which would provide a more comprehensive and nuanced understanding of how higher education functioned in People's Poland.

²³ Przeznaczony dla anglojęzycznego odbiorcy syntetyczny zbiór studiów podsumowujących aktualny stan badań zob. *A Handbook of the Polish United Workers' Party*, red. K. Rokicki, Warszawa 2024.

²⁴ M. Jurek, *Historia nieobecna. Polska Partia Robotnicza na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1948* [w tomie pokonferencyjnym *Partia wśród akademików – akademicy w partii*, Białystok 17–18 X 2024 r. – w przygotowaniu].

²⁵ Udane zastosowanie takiego podejścia zob. M. Kruszyński, *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1944–1989. Zarys dziejów uczelni w warunkach PRL*, Lublin 2015.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

KC PPR, 295/XVII/36; 295/XVII/59

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu

06/68/5; 06/68/20/1

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Komitet Dzielnicowy PPR Poznań Jeżyce, 14

Komitet Miejski PPR w Poznaniu, 9

Komitet Wojewódzki PPR w Poznaniu, 77; 181

Źródła opublikowane

Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939, t. 1: 19 VI 1919 – 17 VII 1925, wyd. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań 2019

Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939, t. 2: 4 IX 1925 – 7 VII 1931, wyd. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań 2020

Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939, t. 3: 11 IX 1931 – 21 IX 1939, wyd. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań 2021

Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1945–1955 oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1956, t. 4: 19 III 1945 – 9 VI 1956, wyd. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, Poznań 2024

Prasa

„Głos Ludu” 1947

„Głos Wielkopolski” 1947–1948

„Życie Warszawy” 1948

Opracowania

A Handbook of the Polish United Workers' Party, red. K. Rokicki, Warszawa 2024

Dzieje Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1945–2019, red. S. Jankowiak, T. Schramm, Poznań 2019

Franz M., Janicki T., Magowska A., *Uniwersytet w czasie wojny 1939–1945*, Poznań 2019

Grzelczak P., *Sprawa ks. Szczęsnego Dettloffa. UAM 1953*, „Artium Quaestiones” t. 22, 2011, s. 79–99

Jankowiak S., *Rekrutacja na studia wyższe w początkach stalinizmu na przykładzie województwa poznańskiego*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” t. 6, 2019, s. 53–71

Jurek M., *Historia nieobecna. Polska Partia Robotnicza na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1948* [w tomie pokonferencyjnym *Partia wśród akademików – akademicy w partii*, Białystok 17–18 X 2024 r. – w przygotowaniu]

Jurek M., Kamińska Maria, w: *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956)*, t. 4, red. W. Bagiński, M. Dźwiągł, Warszawa 2023

Jurek T., Łuczak M., Wysowska I., *Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu w latach 1950–2019*, Poznań 2019

Kościuszko M., *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945–1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*, Poznań–Warszawa 2023

Król M., *Memoria Universitatis. Upamiętnienia uczonych poznańskiego Uniwersytetu w latach 1919–2019*, Poznań 2021

Kruszyński M., *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1944–1989. Zarys dziejów uczelni w warunkach PRL*, Lublin 2015

Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019

- Mania E., *Znaczenie POP PZPR w procesie sowietyzacji uczelni (1948–1956). Przypadek Uniwersytetu Poznańskiego*, w: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2011. Referaty*, red. P. Gasztold-Seń, Ł. Kamiński, Warszawa 2012, s. 19–30
- Michalski M., *Miejsce Uniwersytetu. Infrastruktura uniwersytecka w przestrzeni miejskiej Poznania i okolic (1919–2019)*, Poznań 2019
- Monasterska T., *Kamińska Maria*, w: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, Warszawa 1992
- Sak M., *Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Organizacja, działalność, zasób*, Poznań 2019
- Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu w latach 1950–2019. Historia i luminarze nauki*, red. M. Musielak, Poznań 2019

Marcin Jurek (ur. 1988) – dr, historyk, absolwent Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. W 2019 r. obronił pracę doktorską. Pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Poznaniu. Zajmuje się przede wszystkim historią ruchu komunistycznego w Wielkopolsce. Autor książki *W polskiej Wandei. Komunistyczna Partia Polski w województwie poznańskim w czasach II Rzeczypospolitej* (2021).

Kontakt: marcin.jurek@ipn.gov.pl; jurek.marcin@interia.pl